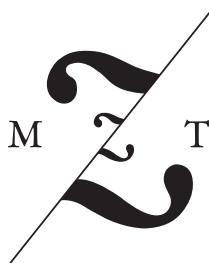

A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság
20. tudományos konferenciája

ZENETÖRTÉNETEK BUDAPESTRŐL

*Pest, Buda és Óbuda egyesítésének
150. évfordulója alkalmából*

2023. október 5–6.

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Zenetudományi Intézet
Bartók terem
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 7.

A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság
20. tudományos konferenciája

ZENETÖRTÉNETEK BUDAPESTRŐL

*Pest, Buda és Óbuda egyesítésének
150. évfordulója alkalmából*

Programfüzet

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Zenetudományi Intézet
Bartók terem
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 7.

Budapest, 2023

Együttműködő partner
HUN-REN BTK ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Zenetudományi
Intézet**

A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság
működését támogatja a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
és a BUDAVÁRI ÖNKORMÁNYZAT

BUDAVÁRI
ÖNKORMÁNYZAT

**A konferenciát rendezi a
Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság elnöksége**

Szervező: KIM KATALIN
Titkár: GUSZTIN RUDOLF

Programfüzet tördelése: GUSZTIN RUDOLF

<http://www.mzzt.hu>

PROGRAM

Október 5. (csütörtök) 14:30–18:30

A konferenciát megnyitja RICHTER PÁL, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet igazgatója és KIM KATALIN, a konferencia szervezője.

Bevezető előadás

FÓNAGY ZOLTÁN: Budapest világváros születése, a modernizációs sikertörténet

Elnök: VIKÁRIUS LÁSZLÓ

BÜKY VIRÁG: „Azon a nyáron komponálta a Tánctsvitet.” Bartók és Pásztory Ditta házasságának 100. évfordulójára
RÁKAI ZSUZSANNA: Himnusz-parafrázis

— Szünet —

Elnök: PÉTERI LÓRÁNT

GOMBOS LÁSZLÓ: A Hubay–Popper Vonósnégyes negyedszázada a főváros zeneéletében

BELINSZKY ANNA: „Az antibrahmsisták is összenéztek”. Brahms új kamaraművei a 19. századvégi Budapesten

ILLÉS SZABOLCS: „Derék bécsi vendégünk”. Leopold Alexander Zellner történeti hangversenyei Pesten

Október 6. (péntek) 9:30–12:30

Elnök: ECKHARDT MÁRIA

CSELÉNYI MÁTÉ: Liszt Ferenc és Festetics Leó kapcsolata

WATZATKA ÁGNES: Liszt Ferenc matiné-hangversenyei a Belvárosi plébánia salonjában (1870. november – 1871. március)

DOMOKOS ZSUZSANNA: Liszt magyarországi recepciója ötvenéves művészi jubileuma idején

— *Szünet* —

Elnök: MÁCSAI JÁNOS

TÓTH EMESE: Óbudáról Újpestre. Ellinger József és a főváros arcai
RETKES ATTILA: Vígszínházi muzsikások. Kun László és az Országos Szimfóniai Zenekar (1908–1914)

DOLINSZKY MIKLÓS: Tradicionalitás a korai Zeneakadémia értékrendjében, és tanulságai a mai zeneoktatás számára

Október 6. (péntek) 14:30–17:30

Elnök: KIM KATALIN

GUSZTIN RUDOLF: „...oratóriumot reggelizünk, simphoniát ebédelünk és himnuszt vacsorálunk.” Fővárosi dalegyletek és az 1865-ös pest-budai dalártalálkozó

B. KASKÖTŐ MARIETTA: „De hála Istennek, aki megadta nekünk a győzelmet [...]” (1Kor 15,57) Egy évforduló (egyház)zenei epizódjai

SCHOLZ ANNA: A Váci utcai Bartók-terem. Az 1950-es évek budapesti hangversenyterme

— *Szünet* —

Elnök: RICHTER PÁL

HAJNÁ CZKY TAMÁS: A fővárosi cigányzenészek önszerveződése és identitáskeresése

BÉKÉSSY LILI VERONIKA: Táncvigalmak, bálók, *flânerie*. Nyilvános társasélet Pest-Budán az 1850-es években

V. SZŰCS IMOLA: A „Népszínházi Műsorozat”-tól a „Legújabb Budapesti népdalok”-ig. Dalrepertoár a 19. századi Budapesten, kiadványok tükrében

Október 6. (péntek) 18:00

A 2023. évi Kroó György-díj és -plakett ünnepélyes átadása

A díjazottakat laudálja RICHTER PÁL, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság elnökségének tagja, a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet igazgatója és KERÉKFI MÁRTON, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság elnöke.

A díjátadót követő hangversenyen közreműködik

SZÖLŐSSI KATA (hegedű)

KISS CSONGOR (gordonka)

FARKAS LILI (zongora)

Műsor

ANTONÍN DVOŘÁK: g-moll zongoratrió, op. 26

ABSZTRAKTOK

BELINSZKY ANNA

„Az antibrahmsisták is összenéztek”

Brahms új kamaraművei a 19. századvégi Budapesten

(Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Zenetudományi Tanszék)

A 19. századvégi Budapestnek kitüntetett szerep jutott Johannes Brahms kései kamaraműveinek bemutatásában. A zeneszerző a Hubay Jenő és Popper Dávid alapította vonósnégyes-társaság vendégeként 1886 és 1891 között öt alkalommal játszotta legfrissebb kamaraműveit a Vigadóban, közülük többet ősbemutatóként. A c-moll zongoratrió (op. 101), valamint a d-moll hegedű-zongora szonáta (op. 108) mellett az újrairt H-dúr zongoratrió (op. 8) első előadása kötődik Budapesthez, az F-dúr cselló-zongora szonáta (op. 99), az A-dúr hegedű-zongora szonáta (op. 100) és a G-dúr vonósötös (op. 111) pedig nem sokkal a bécsi bemutatójuk után hangzott el ugyanitt. A művek fogadtatásában számos, a bécsi recepcióval rokon vonást és motívumot felfedezhetünk – a zeneszerző akadémikus tekintélyét éppúgy kiemelte a magyar nyelvű sajtó, mint zenéjének összetettségét és tudományos jellegét, de előszeretettel értekeztek népszerűségéről és a zenei múlthoz való viszonyáról is. Egyes kritikák nehezményezték a „népszerűtlen zenefilozófus” indokolatlannak vélt kultuszát, míg mások kitartóan éltették „Johannes mestert”, és minden alkalmat megragadtak, hogy hangsúlyozzák a magyarokhoz és a magyar zenéhez való viszonyát. Előadásommal Brahms kései kamaraműveinek budapesti fogadtatásáról szándékozom átfogó képet adni, törekedve arra, hogy a bécsi és budapesti mintázatok összevetésével közép-európai kontextusban is értelmezsem a recepció meghatározó motívumait.

BÉKÉSSY LILI VERONIKA

Táncvigalmak, bálók, flânerie

Nyilvános társasélet Pest-Budán az 1850-es években

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály)

A mindennapok zeneélete, a mikrohisztóriai megközelítés, valamint a zenei nyilvánosság kérdése szorosan összefonódik a várostörténetírás egyik kulcsfogalmával, a *flâneur*rel. A francia *flânerie* szó eredeti jelentéstartalma (lustaság, céltalan semmittevés) Honoré de Balzac és

Charles Baudelaire művei által megváltozott, és onnantól a kószálás fogalmával lett egyenértékű. Az írók megfigyelték, megtapasztalták a város utcáinak történéseit és hangulatát, műveik ezáltal a városi életre vonatkozó megéléseiket tükrözik. A *flâneur* által elmesélt térbeli történetek (*spacial stories*) rámutatnak a városi térhasználatra, általuk pedig a térhasználatot a polgári identitás megteremtésének és megerősítésének eszközeként is értelmezhetjük.

Zenetörténeti szempontból több *flâneur*rel találkozhatunk a 19. századi Pest-Buda utcáin, köztük Ágai Adolfal, báró Podmaniczky Friggyessel, továbbá a magyar és német nyelvű sajtó újságíróival. Utóbbiak élénk leírásaik által személyes perspektívát kölcsönöznek az 1850-es évek zenei színtereinek és repertoárjának értelmezéséhez, ezáltal új fényt vetnek az elmúlt időszak szisztematikus sajtó- és levéltári kutatásainak köszönhetően feltárt több mint száz pest-budai zenei színtér elemzéséhez.

Az előadás egy nap, 1857. február 22-e zenei eseménytörténetébe nyújt betekintést. A táncvigalmak és bálók zenei repertoárjára, előadóikra és közönségükre a pesti Nemzeti Színház, a Három Hollóhoz és az Aranyhorgonyhoz címzett vendéglők, a Römer-Saale, valamint az Udvardi- és a Stippanitz-szalonnok eseményein keresztül tekintünk rá. A *flânerie*, ez a megfigyelői aktus lehetővé teszi számunkra, hogy e nap zenei eseményein keresztül a maga összetettségében vizsgálhassuk a társadalmi és kulturális összefonódások dinamikáját Pest-Buda zenei miliójében.

B. KASKÖTŐ MARIETTA

„De hála Istennek, aki megadta nekünk a győzelmet [...]”

(1Kor 15,57) Egy évforduló (egyház)zenei epizódjai

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály)

1686. szeptember 2-a kétségtől a főváros történetének legmeghatározóbb dátumai közé tartozik. Buda török megszállás alóli felszabadításának kultúr-, vallás- és köztörténeti jelentőségére a jeles esemény kétszázadik évfordulójához közeledve a Magyar Történelmi Társulat hívta fel a figyelmet. Az 1883 tavaszán megfogant kezdeményezés a Fővárosi Tanács 1884. január 9-i közgyűlésén talált meghallgatásra: ekkor fogadták el azt a tíz pontból álló programtervezetet, amely az 1886. szeptember elseje és nyolcadika között megrendezett nagyszabású rendezvénysorozat gerincét képezte. Amint arról a korabeli napisajtó részletes beszámolóit tájékoztattak, az ünnepségsorozat kiemelt

eseménye a Budapest–Budavár Helyőrségi templomban celebrált liturgia volt. A szeptember 2-án Simor János (1813–1891) hercegprímás vezetésével bemutatott ünnepélyes istentiszteleten a budavári plébános, Bogisich Mihály (1839–1919) vegyeskari népének-feldolgozásai mellett Zsaskovszky Endre (1824–1882) B-dúr „Szent István”-miséje hangzott el. Előadásomban arra vállalkozom, hogy a Mátyás templom Plébániai Levéltárában megőrzött dokumentáció és a sajtóhíradások tükrében mutatom be a nevezetes évforduló (egyház)zenei epizódjait.

BÜKY VIRÁG

„Azon a nyáron komponálta a Táncszvitet.”

Bartók és Pásztory Ditta házasságának 100. évfordulójára

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Bartók Archivum)

Meglehetősen ritka, amikor egy mű bemutatójának évét a szűkebb szakmai nyilvánosságon túl egy szélesebb közönség is ismeri. Ilyen ritkaság a *Táncszvit* bemutatójának időpontja, amelyre 1923-ban, a Főváros megalakulásának 50. évfordulója alkalmából került sor. Bartók számára azonban ez az év nemcsak a *Táncszvit* bemutatója miatt volt fontos, 1923 augusztus 28-án vette feleségül tanítványát, Pásztory Dittát. A *Táncszvit* munkájának előrehaladásáról már őt is tájékoztatta, és amint azt a címben szereplő idézet alapján is sejteni lehet, magát a művet is részletekbe menően megismertette vele. Az új házasság, amint az várható volt, rengeteg változást hozott Bartók életében. Előadásomban azt próbálom meg felvázolni, hogy mit jelentett ez a zeneszerző Bartók számára, és hogy miként tükröződött mindez, ha tükröződött egyáltalán, az ez idő tájt komponált zeneművekben.

CSELÉNYI MÁTÉ

Liszt Ferenc és Festetics Leó kapcsolata

(Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont)

Liszt Ferenc mindenkori magyarországi látogatásai kulturális, társadalmi és politikai eseménynek számítottak. Magától értődő, hogy kapcsolati hálója ez idő alatt folyamatosan növekedett, megismerkedett számos, a magyarság vezető köreiből tartozó nemesi családdal és egyházi személlyel, értelmiségiekkel és muzsikussal. Ismeretségi

köre hosszú évtizedekre befolyásolta Magyarországhoz való viszonyát. A Liszt-irodalom különféle szempontból vizsgálta budapesti és vidéki tartózkodásait, azonban kevésbé egy-egy személyhez fűződő kapcsolatait.

Gróf Festetics Leó (1800–1884) bécsi, majd keszthelyi tanulmányait követően előszeretettel vett részt társasági eseményeken, nem meglepő, hogy a művészetek, különösképpen a zene iránt érdeklődő gróf neve Liszt Ferenc szinte valamennyi magyarországi látogatása kapcsán megjelenik. A Nemzeti Színház későbbi igazgatója és azt követően az Országos Színiiskola főigazgatója 1839 áprilisában Bécsben hallotta először Lisztet, ahol azonnal meg is hívta Pestre. Liszt neki írta egyik leghazafiasabb levelét és ott volt a díszkard átadásánál is. Mindemellett 1856-ban Liszt szavaival élve: „Fieramosca szerepe jut[ott] neki”, hiszen az Esztergomi mise bemutatóját kis híján keresztbe húzta, ugyanakkor végül az ünnepségek főszervezőjeként Liszt művének bemutatásáért kellett dolgoznia. Ennek ellenére a Lisztet fogadó küldöttségekben találjuk és a Haynald Alapítványért – melynek elnöke Liszt volt – sokat tett. Előadásomban a Budapesthez, a város zenei intézményeihez, valamint a jelentős eseményekhez és személyekhez kötődő Liszt–Festetics kapcsolatot mutatom be primer és sekunder források segítségével.

DOLINSZKY MIKLÓS, DR. HABIL

Tradicionalitás a korai Zeneakadémia értékrendjében, és tanulságai a mai zeneoktatás számára

(Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Kodály Intézet)

Szabados Béla, a budapesti Zeneakadémia zongora tanszékének egyik első hallgatója, majd oktatója jóvoltából ismerjük a tanszéknek még Liszt életében az Erkelek és Robert Volkmann kialakította felvételi követelményeit. A mai muzsikusként nagy többsége számára e követelmények teljesíthetetlenek lennének, mert azokat egy, a maitól eltérő értékrend szabta meg. Ebben az értékrendben nem a hangszertechnikai, hanem az improvizatív és memoriális képességekre és a zenével mint nyelvvel való kreatív bánásmódra, valamint elmélet és gyakorlat integrációjára esett a hangsúly. Európa más zenei intézményeinek követelményrendszerébe betekintve megpróbálunk képet adni arról, meddig élt a zeneoktatásnak az írott kompozíciók interpretációja helyett a zene előállításán nyugvó módszere, és arról, hogy e tradíció folyamatosságának biztosításában a budapesti intézmény

helyezkedett el. Végül feltesszük a kérdést, vajon szükséges-e minden-
áron új módszereket keresnünk a zeneoktatás mai válsága közepette.

DOMOKOS ZSUZSANNA

Liszt magyarországi recepciója ötvenéves művészi jubileuma idején

*(Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutató-
központ)*

Az 1873-as év Liszt életében két szempontból is fontos eseménnyel kötődött Magyarországhoz: februárban az országgyűlés megszavazta a Magyar Királyi Zeneakadémia létrehozását, melynek elnökéként választották. Novemberben pedig, egy héttel az új testület által irányított Budapest főváros életbe lépése előtt Liszt magyar barátai nemzetközi művészekből álló vendégkör jelenlétében háromnapos ünnepségsorozattal emlékeztek meg a művész és zeneszerző Liszt ötvenéves művészi pályafutásáról. A dátum kiválasztása nem véletlen: a jubileumi bizottság nem titkolt terve volt, hogy az újonnan létrejött főváros zenei életének fejlesztését egy nemzetközi hírű, ugyanakkor magát magyarnak valló zeneszerző irányítására bízák. A jubileumhoz kötődő események, ajándékok, méltatások, zenei elemzések és egyéb publikációk érdekes képet nyújtanak arról, hogy 1873-ban miként látták a magyar zeneélet jeles képviselői - köztük elsősorban id. Ábrányi Kornél - Liszt életművét. Az előadás arra összpontosít, hogy mit ismertek bizonyíthatóan, és mi volt fontos számukra az életműből, akár életrajzi szempontból, akár a kompozíciók terén. Több tény összecsengése arra mutat, hogy az 1873-as ünnepelés az 1840-es első nagy hazafias fogadtatás felé mutat vissza, annak folytatása, maga Liszt is így értelmezte. A háromnapos ünnepség mögött egyértelműen a magyar zenei jövő építésének ígérete áll, amellyel Liszt tisztában volt, és felvállalta a feladatot.

FÓNAGY ZOLTÁN

Budapest világváros születése, a modernizációs sikertörténet *(HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, Újkori Osztály)*

Pest a 19. század elején kezdett el nagyvárossá válni. A francia háborúk idején a kontinentális zárlat következtében fontos kereskedelmi utak állomása lett a város, az 1840-es évekre pedig több úttörő ipari vállalkozás is megtelepedett itt. Gazdasági gyarapodásával párhuzamosan

növekedett a népessége: 1846-ban már száztízezer magyar, német, szlovák, görög és szerb lakosa volt. Természetesnek tekintették, hogy az ekkor alapított nemzeti kulturális intézmények – múzeum, akadémia, színház –, valamint a magyar nyelvű sajtó- és könyvkiadás jelentősebb vállalkozásai is itt leljenek otthonra.

Tudatos városfejlesztésről 1808 óta, a József nádor vezette Szépitő Bizottmány megalakulásától beszélhetünk. A főváros fejlesztése Széchenyi István reformkoncepciójának is fontos eleme volt, mivel úgy vélte, hogy az ország modernizálásában a szerény anyagi és szellemi erőforrások akkor fejtik ki hatásukat leghatékonyabban, ha azokat egy helyre összpontosítják.

Budapest a kiegyezés, illetve a városeyesítés utáni évtizedekben vált világvárossá, s tett szert az ország életét máig meghatározó szerepkörre. A kiegyezéssel hatalomra került kormány egyik fő feladatának tekintette, hogy Pest-Budát Béccsel egyenrangú modern fővárossá fejlessze, „oly várossá, mely a [...] magyar állam tekintélyéhez és befolyásához méltó helyet foglaljon el a művelt nyugat fővárosai sorában”. A város meglévő természet- és társadalomföldrajzi előnyeit tudatos politikai, gazdaságpolitikai beavatkozással tovább fokozták. A városfejlesztés irányítása, koordinálása céljából hozták létre a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, amelynek tevékenysége máig meghatározza a belső kerületek városképét.

A Pest, Buda és Óbuda 1873-as egyesítésével létrejött Budapest messze túlszárnyalta a fejlődéséről szőtt reformkori álmokat. Lakossága 1869 és 1910 között megháromszorozódott, (900 ezerre nőtt), s a háború előtt már a 8. legnagyobb város volt a kontinensen. Közben a város meg is magyarosodott: a 18. század végén az 50 ezer lakos alig egyötöde, a 20. század elején a metropolis 86 százaléka volt magyar anyanyelvű. Budapest gazdasági, kulturális és politikai vezetőszerpe megkérdőjelezhetetlenné vált: a főváros az eszméket és az ízlést is irányító központtá, külső megjelenésében és szellemi arculatában is világvárossá vált. A nagyváros fizikai nyüzsgése és szellemi változatosága, sőt szabadossága azonban már idegen és ijesztő élmény is lehetett a vidéki látogatónak – a századfordulón a közvélemény egy kisebb része előtt Budapest már bűnös városként jelenik meg: nem a haladás megtestesítője, nem a nemzeti büszkeség tárgya többé, hanem „idegen test a nemzet szervezetében”.

GOMBOS LÁSZLÓ

A Hubay–Popper Vonósnégyes negyedszázada a főváros zeneéletében

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Zenetörténeti Múzeum)

A 19–20. század fordulóján a főváros zeneéletében meghatározó helyet foglalt el a Hubay–Popper Vonósnégyes, amelyet a maga idején az első világszínvonalú hazai kamaraegyüttesként ünnepeltek. Alapítására Hubay Jenő Brüsszelből történt hazahívása adott lehetőséget 1886 nyarán. Hubay feltételei közé tartozott David Popper meghívása, amelynek egyik célja éppen a vonósnégyes létrehozása volt. Mindvégig ők ketten alkották az együttes szélső pilléreit, miközben a második hegedű és a brácsa játékosai időről-időre változottak. Évadonként 6–8 koncertből álló bérletet hirdettek, majd 1904-ben a házimu-zsika és a zártkörű hangversenyek világába vonultak vissza. Popper 1913-ban bekövetkezett haláláig a nagy nyilvánosság előtt elsősorban zongoratrió-formációban szerepeltek, de egy-egy mű előadása érdekében gyakran egészültek ki vonósnégyessé, zongoranégyessé vagy zongorakvintetté.

Programjukat a nyitó és záró kamaramű között gyakran színesítették dalok előadásával. Zongoristapartnereik a világ élvonalából kerültek ki: közöttük volt d'Albert, Dohnányi, Friedman, Godowski, Lamond, Paderewski, Stavenhagen, Szendy és Thomán. Az első években karácsonyi hangversenyeik állandó vendége volt Johannes Brahms, aki saját műveinek ősbemutatóiban és magyarországi bemutatóiban működött közre. Az együttes műsorainak gerincét a német hagyomány, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann és Brahms alkotta, emellett nagy hangsúlyt fektettek az új művek megismertetésére. A hazai szerzők közül Aggházy, Bartók, Bátor, Beliczay, Bloch, Dohnányi, Farkas, Jánbor, Koessler, Major, Mannheimer, Moór, Siklós, Szendy, Szerémi, Végh és Volkmann kamaraműveit szólaltatták meg. Működésük talán legnagyobb eredménye az volt, hogy az igényes, magasszínvonalú muzsikát elfogadtatták és megszerettették a legfelsőbb társadalmi körökkel, amelyek közönségük állandó rétegét alkották.

GUSZTIN RUDOLF

„[...] oratóriumot reggelizünk, simphoniát ebédünk és himnuszt vacsorálunk.” Fővárosi dalegyletek és az 1865-ös pest-budai dalártalálkozó

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály)

Az 1865-ös év jelentős volt a főváros zenei intézményeinek életében: ekkor ünnepelte a Nemzeti Zenede 25 éves fennállását, melyre maga Liszt Ferenc is eljött. Az évforduló alkalmából rendezett nagyszabású ünnepségsorozat arra ösztökölte a dalegyleteket, hogy a Pest-Budára tervezett éves országos dalártalálkozójukat ne különálló eseményként tartsák meg, mint azt eredetileg tervezték – ráadásul csupán pár nap különbséggel –, hanem egyidőben az augusztus 15–20-a között megrendezésre kerülő nemzeti zenedei jubileumi ünnepség program-sorozatával, mintegy ennek részeként. Mindez rengeteg előkészítő munkát és próbát jelentett. A város felpezsdült, vagy ahogy a *Bolond Miska* szatirikusan megjegyzi: „Csupa ének és muzsika most ez a Pest s három ember közt, aki mellettünk elvágat, bizonyára négy van, aki művész, vagy legalább is dalárdista. [...] Ebédek késnek el, sőt végkép el is maradnak, mert a háziasszony az oratórium kórusában énekel, s perlekedési tárgyalások függesztetnek föl, mert az egyik fél ügyvéde a 3-dik pesti dalárdában bassista.”

A harmadik országos dalártalálkozó lehetőséget adott arra, hogy a főváros végre megmutassa erejét, hiszen az első két országos dalár-ünnepségnek Sopron és Pécs adott helyet. Előadásomban az 1865. évi dalártalálkozó apropóján szeretném bemutatni a fővárosban működő dalárdákat: mindennapjaikat, működésük helyszíneit, a közöttük lévő kapcsolatokat és a más intézményekkel való összefonódást, összefoglalóan pedig megkísérlem felvázolni, milyen súlya volt a férfikórusoknak Pest-Buda zenei életében.

HAJNÁCZKY TAMÁS, PhD

A fővárosi cigányzenészek önszerveződése és identitás-keresése

(Vészprémi Érseki Főiskola, Károli Gáspár Református Egyetem)

Pest, Buda és Óbuda egyesítését követően néhány évvel vette kezdetét a fővárosi cigánymuzsikások önszerveződése. Az elképzelésekből, tervekben a századfordulóra már körvonalazódott egy cigányzenész szervezetnek a létrehozása, valamint útjára indult a kérész életű

Magyar Zenészek Lapja (Cigányzenészek Közlönye). 1908-ban alapították meg a budapesti cigányzenészeket tömörítő Magyar Cigányzenészek Egyesületét és a Magyar Cigányzenészek Lapja címmel orgánumot indítottak. Az elkövetkező évtizedekben ugyan a vidéki cigánymuzsikusokat is bevonták a cigányzenész egyesületekbe (Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete, Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége), azonban az önszerveződésnek és identitáskeresésnek a legfőbb színtere továbbra is a főváros maradt. Egy 1926-os összeírás szerint a cigányzenészek közel 40 százaléka tartozott az országos szervezet budapesti helyi csoportjához. A főváros adott ott-hont többek között az MCOE által alapított Bihari Zeneiskolának, a FTC stadionba szervezett, tízezreket megmozgató Magyar Nótáünnepnek, vagy az 500 éves jubileumi ünnepség kiemelt rendezvényeinek. Éppúgy Budapesthez köthető a Magyar Rádió elleni sztrájk, vagy amikor áthidalhatatlan ellentét feszült egy fővárosi törvényhatósági bizottsági tag és a cigányzenész egyesület elnöke közt, ami az utóbb említettnek a székébe került. Az önszerveződés számos mozzanatát átszötte az identitáskeresés, melyre további hatást gyakorolt a trianoni békediktátum, és a jazz színre lépése.

ILLÉS SZABOLCS

„Derék bécsi vendégünk”. Leopold Alexander Zellner történeti hangversenyei Pesten

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály)

Leopold Alexander Zellner, a bécsi Gesellschaft der Musikfreunde fáradhatatlan titkára, a Blätter für Musik alapító-szerkesztője, a császárváros zenei életének hű tudósítója, 1859-től kezdődően évenként megrendezett, repertoárjában a középkorig is visszanyúló, úgynevezett „történeti hangversenyeivel” Bécs koncertéletében is különleges, figyelemfelkeltő zenei újdonságokkal szolgált. Harmóniumvirtuóz szólistaként és a saját átdolgozásában bemutatott kamaraművek bilentyűs közreműködőjeként maga is szerepet vállalt a zenei tablók ismertetőszövegekkel egybekötött bemutatásában. A bécsi előadásairól nagy elismeréssel szóló hazai beszámolók eredményeképpen 1863-ban és 1864-ben Zellner Pesten is megrendezett hangversenyeit nagy érdeklődés követte. Három történeti hangversényének a korabeli sajtó alapján rekonstruálható műsorában számos Magyarországon mindaddig nem játszott, nem ismert zenemű is szerepel, melyek sajátosan friss, az akkori divathoz alkalmazkodó feldolgozásmódja,

hangszerelése a hangversenyekről szóló írásokban évek múltán is követendő példaként jelenik meg. A Mátray Gábor által felfedezett, megfejtett és nyilvánosan is bemutatott Tinódi-énekek 1859-es előadását követően tehát Zellner történeti hangversenyei a zenei múlt elfeledett nagy külföldi muzsikusainak művei iránt is felkeltik a pesti zenekedvelő közönség figyelmét: lassan épülni kezd hazai földön is az „ősök hangzó csarnoka”.

RÁKAI ZSUSZANNA

Himnusz-parafrázis

(Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Bartók Béla Zeneművészeti és Hangszerésképző Gyakorló Szakgimnázium)

„A tizenöt-húsz év előtt ringatott bölcsőből nem várt hamarsággal vállasodott ki az ősnépi talajon nevelkedett modern magyar zene izmos Herkulese s az egész világ esztétikai érdeklődése kíséri ma már két reprezentáns zeneköltőnk minden új megnyilatkozását. De azért itthon még mindig propagandára szorul Bartók és Kodály iránya. Ezt jól érzi Molnár és vállalja is a propaganda feladatát” – méltatta 1926-os recenziójában Lányi Viktor Molnár Antal frissen megjelent könyvét, amely *Az új zene* címet viselte. A kötetben Molnár elsősorban Bartók és Kodály (különösképpen ez utóbbi) művészetének elemzésével foglalkozott Schönberg, Debussy, Stravinsky, Honegger, valamint a modern szórakoztató zene esztétikai kérdésfelvetéseinek tükrében, abszolút kiindulópontként, a kortárs művészet kiemelkedő teljesítményeként nevezve meg Kodály *Psalmusát*. Előadásomban egyrészt ezt a *Psalmust* ünneplő cikket kívánom közelebbről szemügyre venni, elemezve annak politika- és kultusz-történeti, kulturális és művészetelméleti kontextusát, másrészt arra térek ki, hogy Molnár és kortársainak kultúraszemlélete, a művészetet elsősorban nem szociális konstrukcióként, hanem identitásképző és morális jelenséggént meghatározó nézőpontja hogyan illeszkedett a két világháború közti Magyarország kultúrpolitikai törekvéseihez, hogyan formálta a modern és a nemzeti kultúra összeegyeztethetőségéről vallott nézeteket, illetve hogyan jelent meg a nemzeti identitást tükröző ünnepi hangversenyek repertoárjában. Ez a szemlélet eleinte a nemzeti romantika és az irredentizmus megnyilvánulásai mellé, később pedig – ahogyan a konszolidálódás az irredenta nézetek kulturális reprezentációját állandóan újraformálta – már egyértelműen azok fölé emelte a neokon

kultúrpolitika által egyre kitüntetettebben kezelt „új klasszicizmus” művészi eredményeit.

RETKEŠ ATILA, DR.

Vígshízházi muzsikások. Kun László és az Országos Szimfóniai Zenekar (1908–1914)

(Gramofon Folyóirat / Magyar Táncművészeti Egyetem)

Az Országos Szimfóniai Zenekar megalakulása 1908 őszére datálható, és az együttes hamarosan – a hangversenyek számát és színvonalát tekintve – a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara mögött a második számú magyar szimfonikus együttesé lépett elő. Az új zenekar létrejött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest Székesfőváros polgármesteri hivatala, a Vígshízház és a Nemzeti Színház együttműködésének köszönhető. Az együttes vezetője Kun László (1869–1939) karmester volt, aki zeneakadémiai tanulmányainak befejezése után Kolozsváron, majd a Nemzeti Színházban és a Vígshízházban működött. 1897-től negyedszázadon át a Zeneakadémia cimbalom tanszakán tanított, zenészerzőként pedig elsősorban a szórakoztató műfajokban aratott sikereket. 1914 után a Zeneakadémia vegyeskarát vezette, majd 1922-től az Egyesült Államokban élt, ahol a New York-i Theatre Guild karmestere volt. Előadásom első részében Kun László pályájával és különösen a Vígshízházban töltött évtizedeivel foglalkozom, majd rátérek a színházi zenészekből megszerveződő Országos Szimfóniai Zenekar működésének hat teljes évadára, a koncertek és a repertoár elemzésére. Hangsúlyosan foglalkozom a kortárs magyar szerzők – így Goldmark Károly, Mihalovich Ödön, Radó Aladár, Siklós Albert, Buttykay Ákos, Kern Aurél és mások – ősbemutatóként előadott műveivel.

SCHOLZ ANNA

A Váci utcai Bartók-terem. Az 1950-es évek budapesti hangversenyterme

(Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar)

A Váci utca 9. szám alatti háromemeletes épület 1840-ben épült Hild József tervei szerint, és az udvarának befedésével 1913-ban kialakított nagyterem az idők folyamán többféle kulturális funkciót is ellátott a fővárosban. 1945-ig moziként működött, majd a háborús károk

kijavítása után, 1950. október 24-én Bartók-hangversenyterem néven Fischer Annie Beethoven-estjével nyitotta meg újból kapuit. A nyolcszáz fő befogadására alkalmas, később egyszerűen Bartók-teremnek nevezett helyszín mintegy tíz éven át a Zeneakadémia mellett a város második számú koncerttermeként működött. Elsősorban zongora- és kamaraesteket rendeztek színpadán, de itt tartotta Bartha Dénes is népszerű, hanglemezekkel illusztrált zenetörténeti előadásait. 1953-tól kezdve egyre több prózai és gyermek-előadás is színre került, a hangversenyek pedig fokozatosan megritkultak. 1964-ben a terem bezárt, majd 1967-től egészen napjainkig Pesti Színház néven a Vígshízház kamaraszínháza lett.

Előadásomban elsősorban a korabeli sajtó híradásaira, valamint a Zenetudományi Intézet budapesti Koncertadatbázisára támaszkodva tekintem át az 1950-es évek Bartók-termének történetét, az ott tartott hangversenyeket és zenetörténeti előadásokat.

TÓTH EMESE

Óbudáról Újpestre. Ellinger József és a főváros arcai

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály)

„Ich wurde am 3. Dezember 1820 in Alt-Ofen als Sohn eines Musikers geboren.” – kezdi Ellinger József 1890-ben, a Budapesti Tageblatt hasábjain két részben közölt visszaemlékezését. A megjelenés idején már több évtizede visszavonultan élő operaénekes kalandos fordulatoktól sem mentes elbeszélésében elsősorban külföldi sikereit emeli ki, azonban a Budapestté egyesülő három városrész szintén fontos életállomások térképét rajzolja elénk. A fellépéseinek otthont adó intézmények mellett lakcímváltozásain is érdemes elidőzni.

Előadásomban Ellinger József életrajzának fővárosban található színtereire szeretnék rálátást adni, különös tekintettel a 19. században még és már peremvidéknek számító Óbudára, amely az énekes és hegedűtanár fivére, Ellinger Gusztáv első zenei szocializációs környezetét is adta. A képzeletbeli térkép utolsó helyszíne Újpest, amely a szakmai életpályáját lezáró művészgeneráció találkozási pontjaként és a zenei emlékek nosztalgikus olvasztótengelyeként jelenik meg a korabeli sajtóban.

WATZATKA ÁGNES

Liszt Ferenc matiné-hangversenyei a Belvárosi plébánia szalonjában (1870. november – 1871. március)

(Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont)

Liszt Ferenc életének „háromágú” időszakát 1869 januárjától számítjuk. Ettől kezdve Liszt megosztja idejét Róma, Weimar és Budapest között.

Az új életformának döntő szakaszát képezi Liszt 1870–71-es magyarországi tartózkodása. 1870 novemberétől és 1871 áprilisáig Liszt a magyar fővárosban tartózkodik. Ebben az időszakban vasárnap délelőtt rendszerint magánjellegű matiné-hangversenyt szervez a belvárosi plébánia szalonjában a meghívottak egy válogatott köre számára. Ezek a hangversenyesek sajátos színfoltot képviselnek a város zenei életében, és Lisztre irányítják a sajtó figyelmét.

Miközben Liszt matinékat szervez és igyekszik megjeleníteni minden eseményen, amelyre meghívják, az országgyűlés és a város képviselői Liszt magyarországi jövőjét alapozzák meg: a városatyák az iker fővárosok egyesítését tárgyalják, az országgyűlés pénzügyi tanácsa megszavazza a Zeneakadémia megalapítását, és Andrássy Gyula gróf megtalálja azt a megbízást és címet, amely Lisztet kedvező módon kapcsolja a magyar fővároshoz.

V. SZŰCS IMOLA

A „Népszínházi Műsorozat”-tól a „Legújabb Budapesti népdalok”-ig. Dalrepertoár a 19. századi Budapesten, kiadványok tükrében

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Népzene- és Néptánckutató Osztály és Archivum)

A Pest-Buda egyesülése után két évvel megnyílt Népszínház 1908-as működéséig számos füzetben adta ki dalait. Ezek a füzetek „Népszínházi Műsorozat” néven terjesztették a repertoár népszerű dallamait a Budapest közönség számára. (A műfaj népszerűségét mutatja, hogy a játszóhely bezárása után, a Nemzeti Színház az 1930-as években ismét népszínműveket tűzött műsorára, némelyikből film is készült.) 1896. szeptemberében Herczeg Ferenc a Budapesti Hírlapban már a színpadról elterjedt: „első budapesti utcai típus”-ról írt, amivel együtt „megszületett a budapesti népdal”. Ekkora a főváros hét

játszóhellyel rendelkezett, melyek közül kettő repertoárjának gerincét népszerű zenés darabok alkották. Nem kevésbé fontos helyei ennek a népirodalmi virágzásnak a kávéházak, éttermek, mulatók. A népszerű dallamokat közreadó füzetek egyre sokasodtak, míg az 1900-as évek elejére a Nádor Kiadó már „Legújabb Budapesti népdalok” címen jelentette meg időről-időre nyomtatványait. Ezek a kiadványok lenyomatát adják a korabeli Budapest népszerű dalrepertoárjának, dalrepertoár-forrásainak.

Jegyzetek

